

IQTISODIYOTDA EKOLOGIYA MUAMMOLARI, “YASHIL KREDITLAR VA YASHIL BANK” TAMOIYLLARINING AHAMIYATI

A.D.Ermonova¹, I.F.Muhiddinova²

^{1,2}*Toshkent amaliy fanlar universiteti, Toshkent, 100149, O‘zbekiston Respublikasi*

¹*e-mail: ermanovaanora06@gmail.com, ²e-mail: muhiddinova.iroda@icloud.com*

Annotatsiya: Ushbu tezisda bank ishi sohasida yuzaga kelayotgan ekologiya muammolari, moliya sektori faoliyatining atrof-muhitga ko‘rsatadigan bilvosita va bevosita ta’siri, shuningdek, zamonaviy iqtisodiyotda yashil bank tamoyillarining ortib borayotgan ahamiyati keng qamrovda yoritilgan. Annotatsiyada O‘zbekiston sharoitida yashil bank konsepsiyasini joriy etish imkoniyatlari, mavjud muammolar, ularni bartaraf etish yo‘llari hamda banklar oldida turgan ekologik mas’uliyat masalalari ham keng yoritilgan. Mazkur ishning dolzarbligi shundaki, global ekologik muammolar kuchayib borayotgan bugungi davrda banklar faqat moliyaviy natija bilan chegaralanmay, balki jamiyatning ekologik farovonligi yo‘lida ham faol ishtirok etishi zarur. Ushbu tezis banklarning ekologik siyosatni shakllantirishdagi o‘rni va yashil bank tamoyillarining iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik ustuvorlik sari yo‘naltirilgan real mexanizmlarini ochib beradi.

Kalit so‘zlar: ekologiya, tijorat banklari, ekologik xavf, yashil bank, yashil kreditlash, ekologik barqarorlik, atrof-muhit, yashil moliya.

KIRISH

Bank tizimi iqtisodiyotning boshqaruv mexanizmi hisoblanib, undagi har bir moliyaviy qaror iqtisodiy faoliyatning barcha yo‘nalishlariga ta’sir ko‘rsatadi. So‘nggi yillarda ekologik muammolarning kuchayishi banklarning ham mas’uliyatini oshirdi, chunki moliyalashtirilayotgan har bir loyiha atrof-muhitga zarar yetkazishi yoki aksincha ekologik barqarorlikni mustahkamlashi mumkin. Mening fikrimcha, bank tizimi ekologik masalalardan chetda tura olmaydi, chunki iqtisodiyotning har bir bo‘g‘ini bevosita moliyaviy resurslarga tayanadi. Agar bank ekologik xavfi yuqori bo‘lgan loyihalarni kreditlayversa, tabiiy resurslarning kamayishi, chiqindilarning ko‘payishi va ekologik inqirozning kuchayishi muqarrar bo‘ladi. Shuning uchun bank siyosatiga ekologik mezonlarni qat’iy kiritish, ekologik ekspertizani kuchaytirish va yashil bank tamoyillarini amaliyotga tatbiq etish zarurdir. Yashil bank tamoyillari bank faoliyatining barcha jabhalarini o‘z ichiga oladi: moliyalashtirishdan tortib ichki boshqaruvgacha, resurslardan foydalanishdan tortib mijozlar bilan ishlashgacha. Bank ichida qog‘oz sarfini kamaytirish, energiya tejankor texnologiyalarni qo‘llash, hujjatlarni elektron shaklga o‘tkazish, chiqindilarni qayta ishlash tizimini joriy etish ham ekologik yondashuvning muhim jihatlaridan biri hisoblanadi. Mening fikrimcha, kirish qismida asosiy urg‘u shunda bo‘lishi kerakki, banklarning ekologik masalalarga bo‘lgan e’tibori nafaqat ekologik foyda, balki uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikni ham belgilaydi.

NATIJA VA MUHOKAMA

Bank ishi sohasida ekologik muammolar bir necha yo‘nalishda namoyon bo‘ladi. Eng avvalo, banklar moliyalashtirayotgan korxonalar faoliyati katta ekologik xavf tug‘dirishi mumkin. Kimyo sanoati, metallurgiya, sement ishlab chiqarish, neft-gaz tarmoqlari ekologik jihatdan eng xavfli sohalar hisoblanadi. Bunday korxonalar chiqindilar chiqaradi, havoni ifloslantiradi, suv resurslariga zarar yetkazadi, tuproq unumdorligini pasaytiradi. Agar banklar bu jarayonlarni e’tiborsiz qoldirsa, kredit ajratishda faqat iqtisodiy foyda haqida o‘ylasa, ekologik xavf yanada kuchayadi. Shu bois banklar kredit siyosatida ekologik tekshiruvlarni majburiy qilishlari lozim. Masalan, har bir loyiha oldidan ekologik audit o‘tkazish, ekologik ekspertiza xulosalarini talab qilish, ekologik xavf indikatorlarini kredit reytingiga kiritish, korxonalardan ekologik hisobot talab qilish va nazorat qilish zarur. Bularning barchasi ekologik xavfni kamaytirishga xizmat qiladi. Banklarning o‘z ichki tizimi

ham ekologik iz qoldiradi. Qog'ozdan haddan tashqari foydalanish, energiya tejamkor bo'lmagan texnikalar, chiqindilarning to'g'ri boshqarilmasligi, ortiqcha elektr sarfi, isitish va sovutish tizimlarining eskiligi — bularning barchasi bankning ekologik yukini oshiradi. Mening fikrimcha, har bir bank o'z ichida ekologik boshqaruv tizimini yaratishi, qog'ozsiz texnologiyalarga o'tishi, energiya tejamkor qurilmalardan foydalanishi, binolarni issiqlik jihatdan modernizatsiya qilishi lozim. Bu nafaqat atrof-muhit uchun foyda, balki bankning o'zi uchun ham xarajatlarni kamaytiradi.

2023-yilda O'zbekiston banklari tomonidan 1 trillion so'mdan ortiq "yashil kreditlar" ajratilgan. Buni, O'zbekistonda yashil iqtisodiyotga katta e'tibor qaratilayotganligining na'munasi sifatida ko'rishimiz mumkin. Shuningdek, Yevropa Tiklanish va Taraqqiyot Banki tomonidan 2023–2024 yillarda O'zbekiston banklari uchun "green lending / green finance" imtiyozlari kengaytirilmoqda. Masalan, Yevropa Tiklanish va Taraqqiyot Banki 2024-yil davomida Hamkorbankka 10 million dollar miqdorida kredit ajratdi, bu orqali bank energiya samaradorligi bo'yicha kreditlarni kengaytirishi mo'ljallangan. Bu nafaqat ekologik jihatdan muhim, balki energiya tejamkorligi, energiya importini kamaytirish, atrof-muhit o'zgarishiga qarshi barqarorlikni oshirish nuqtayi nazaridan ham mamlakat uchun strategik ahamiyat kasb etadi. Quyidagi jadvalda banklarimiz tomonidan ajratilayotgan yashil kreditlar haqida ma'lumot aks ettirilgan.

Bank nomi	Kredit turi	Kredit maqsadi	Kredit shartlari
Sanoat qurilish bank	"Green-loan"	Energiya samaradorligi loyihalari, qayta tiklanuvchi energiya, "yashil" texnologiyalar, ekologik loyihalar uchun	Kredit muddati: 60 oy. Kredit summasi: 60 000 USD ekvivalentigacha (investitsiya loyihalari uchun), yoki 60 000 USD gacha + max 28 mlrd so'm (agar talab qilinsa)
Agrobank	"Yashil energiya" iste'mol krediti	Yashil energiya (masalan, qayta tiklanuvchi energiya, ehtimol uy-joy energiya samaradorligi) uchun	Foiz stavkasi ~ 20 %, summa 100 000 000 so'mgacha, muddati 3 yil
Xalq bank	"Green" iste'mol krediti	(iste'molchi ehtiyojlari: ehtimol yashil, energiya tejovchi mahsulotlar uchun)	Foiz stavkasi ~ 20 %, summa 100 000 000 so'mgacha, muddati 5 yil
Aloqabank	"Yashil" iste'mol krediti	Yashil energiya, energiya tejamkorligi, ekologik loyihalar	Foiz stavkasi $\geq 20\%$, summa 82 400 000 so'mgacha, muddati 3 yil
Asakabank	"Green line" kredit mahsuloti	Qayta tiklanuvchi energiya manbalari, energiya samaradorligi loyihalari	Kredit valyutasi — AQSH dollari, maksimal summa 2 000 000 USD, muddati 3 yil

Yashil bank tamoyillarining amaliy ahamiyati juda keng. Yashil bank deganda faqat ekologik toza loyihalarni moliyalashtirish tushunilmaydi. Bu bankning barcha faoliyat yo'nalishlarini to'liq ekologik tamoyillar asosida qayta tashkil etishdir. Yashil kreditlar, ekologik obligatsiyalar, energiya tejamkor texnologiyalarni moliyalashtirish, qayta tiklanuvchi energiya manbalarini kengaytirish, ekologik startaplarni qo'llab-quvvatlash — bularning barchasi yashil bankning asosiy yo'nalishlari hisoblanadi. Mening fikrimcha, yashil bank tizimi milliy iqtisodiyot barqarorligini oshiradi, xalqaro moliya institutlarining ishonchini kuchaytiradi, ekologiya sohasida yangi loyihalar uchun yo'l ochadi. Bu nafaqat iqtisodiy foyda, balki ijtimoiy foyda ham keltiradi, chunki ekologik madaniyat rivojlanadi, aholi ongida atrof-muhitni asrash tushunchasi mustahkamlanadi. Yashil bank tamoyillarini tatbiq etish orqali ekologik xavfi past bo'lgan, samaradorlik darajasi yuqori bo'lgan ishlab chiqarishlar rivojlanadi. Bu esa mamlakatning ekologik holatini yaxshilaydi, iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshiradi.

XULOSA

Bank ishi sohasida ekologik masalalarning dolzarbligi kundan-kunga ortib bormoqda. Ekologik muammolarni e'tibordan chetda qoldirish banklar uchun uzoq muddatli xavf tug'diradi, chunki ekologik barqarorlik iqtisodiy barqarorlikning ajralmas qismidir. Yashil bank tamoyillarini joriy etish banklar uchun strategik zaruratdir. Mening fikrimcha, har bir bank ekologik siyosatni shakllantirishi, kreditlash jarayoniga ekologik mezonlarni qo'shishi, ichki tizimini ekologik talablar asosida qayta tashkil etishi, ekologik innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlashi va ekologik mas'uliyatni ustuvor vazifa sifatida qabul qilishi lozim. Yashil bank tizimi atrof-muhitni muhofaza qilishga, iqtisodiy o'sishni ta'minlashga, jamiyatning ekologik ongini oshirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. M. Rasulov, "Yashil moliya va barqaror rivojlanish tamoyillari", Toshkent, 2021, 120 bet.
2. O'zbekiston Respublikasi Markaziy Banki, "Bank tizimida ekologik risklarni boshqarish bo'yicha tavsiyalar", Toshkent, 2020, 85 bet.
3. IFC (International Finance Corporation), "Environmental and Social Risk Management Guidelines", Washington D.C., 2019, 140 bet.
4. R. Karimov, "Yashil kreditlash: amaliy va nazariy asoslar", Toshkent, 2022, 95 bet.
5. S. Tursunov, "Bank faoliyatida ekologik barqarorlikni ta'minlash mexanizmlari", Toshkent, 2021, 110 bet.
6. World Bank, "Sustainable Banking Practices", Washington D.C., 2020, 150 bet.